

Epistemologické východiská mediácie v novovekom spore medzi racionalizmom a empirizmom

Miroslav Karaba

KARABA, M.: Epistemological Foundations of Mediation in the Early Modern Dispute Between Rationalism and Empiricism. *Studia Aloisiana* 1/2025.

The article examines the epistemological underpinnings of mediation through the optics of the early modern dispute between rationalism and empiricism. By analysing the cognitive and normative assumptions behind both traditions, it explores how differing conceptions of knowledge shape the practice of mediation. Particular attention is paid to Kant's transcendental synthesis, which offers a compelling framework for reconciling subjective experience with universal principles. The study argues that mediation, far from being a purely pragmatic endeavour, presupposes a complex interplay between reason and emotion, objectivity and perspective. It concludes that mediation functions as a dynamic epistemic process that both reflects and transforms the philosophical tensions inherent in modern conceptions of knowledge.

Keywords: epistemology, mediation, rationalism, empiricism, Immanuel Kant

Úvod

Mediácia ako proces riešenia konfliktov zohráva dôležitú úlohu v rôznych oblastiach spoločnosti – od právnych a obchodných sporov, až po komunitné a medziludské konflikty. Hoci je mediácia často primárne vnímaná ako praktický nástroj zmierovania, jej úspešnosť je úzko spätá s epistemologickými otázkami, ktoré určujú, aký typ poznania je v mediácii relevantný, aké metódy sa používajú pri jeho získavaní a akým spôsobom sa formuje spoločné poro-

zumenie medzi účastníkmi. Epistemológia ako filozofická disciplína zaoberajúca sa povahou poznania, jeho zdrojmi a hranicami, teda ponúka teoretické východiská, ktoré môžu obohatiť chápanie mediácie a jej procesov.

Význam epistemológie pre mediáciu spočíva najmä v otázke, akým spôsobom účastníci mediácie konštruujú a interpretujú realitu, ako sa rozhoduje o platnosti jednotlivých tvrdení a ako sa buduje dôvera v mediátora a v samotný proces mediácie. Mediácia predstavuje dynamický proces, v ktorom sa významne uplatňuje subjektívne vnímanie, spôsob interpretácie informácií a mechanizmus, ktorým sa spoločné poznanie utvára prostredníctvom interakcie medzi účastníkmi.

Cieľom tohto článku je analyzovať epistemologické východiská mediácie na pozadí novovekého sporu medzi racionalizmom a empirizmom a ukázať, ako tieto základy ovplyvňujú samotný priebeh a výsledky mediácie. Sústreďíme sa preto na skúmanie povahy poznania v mediácii, rôznych epistemologických prístupov, ktoré ovplyvňujú tento proces, a na úlohu mediátora ako subjektu, ktorý aktívne spracúva a interpretuje informácie. Budeme sa zaoberať aj výzvami spojenými s epistemológiou v mediácii a analyzovať, aké praktické dôsledky majú tieto teoretické úvahy na samotný proces mediácie a jeho efektívnosť.

1 Povaha poznania v mediácii

Poznanie v mediácii predstavuje proces, v ktorom sa prelínajú rôzne formy epistemologických prístupov a poznávacích stratégií. Tento proces zahŕňa nielen objektívne fakty a dôkazy, ale aj subjektívne interpretácie, emócie a individuálne skúsenosti účastníkov. Z pohľadu mediácie bude vhodné zamerať sa na tri hlavné roviny tejto problematiky – typy poznania, objektívne a subjektívne aspekty poznania a vplyv kognitívnych a emocionálnych faktorov na proces mediácie.

V dejinách epistemológie sa postupne vykryštalizovali dve základné odpovede na problém skepticizmu. Empirizmus, ktorý kladie dôraz na skúsenosť, ako základný zdroj poznania, a racionalizmus, vychádzajúci z predpokladu, že ľudská myseľ je svojou povahou usporiadaná na pravdivé poznanie sveta, ak sa vo svojej činnosti riadi správnou metódou. Empirická filozofická tradícia, ktorá sa vo svojej novovekej podobe sformovala v 17. a 18. storočí, vznikla ako reakcia na racionalizmus a jeho presvedčenie o nadschadenosti rozumu. Empirici tvrdia, že základ nášho poznania pochádza zo zmyslového vnímania a skúsenostnej interakcie so svetom. Tento prístup formoval nielen filozofiu, ale aj modernú vedu, ktorá stavia na pozorovaní, experimentoch a indukčnom uvažovaní. Racionalistická odpoveď na skeptickú námietku nekonečného regresu bola v princípe podobná tej empirickej. Racionalisti tiež žiadajú zastaviť regres v momente, keď myseľ narazí na nesprostredkované a isté poznanie o svete. V tomto prípade je ale zdrojom tohto poznania rozum. Prvé princípy racionalistov nie sú vnímané ako pravdivé na základe zmyslovej skúsenosti,

ale v prirodzenom svetle rozumu. A z týchto „samozrejmych“ princípov možno následne dokázať mnoho ďalších vecí, ktoré sú na prvý pohľad veľmi vzdialené od toho, aby potvrdzovali samé seba. Aj preto treba hlavnú inšpiráciu pre racionalistický prístup hľadať v matematike.¹

1.1 Racionalistické princípy v mediácii

Mediácia ako forma alternatívneho riešenia sporov je založená na facilitovaní komunikácie medzi stranami, s cieľom dosiahnuť vzájomné porozumenie a dohodu. V jej teoretickom základe možno nájsť prvky oboch zmienených epistemologických prúdov – racionalizmu a empirizmu, ktoré majú zásadný vplyv na samotný proces mediácie. Z pohľadu racionalizmu predpokladá proces mediácie schopnosť ľudí dospieť prostredníctvom logického uvažovania a analýzy k objektívnemu porozumeniu situácie. Už východisko tohto procesu a jeho prvé kroky sú inšpirované Descartovou metódou pochybovania.

Pre spomenutý cieľ však nebude potrebné ukázať, že všetky moje názory sú klamné; to by som azda nikdy nedosiahol. Na zavrhnutie všetkých postačí, ak v každom z nich nájdem niečo pochybné, pretože nás už zdravý rozum presviedča, že sa tak isto treba zdržať súhlasu s tým, čo nie je celkom isté a nepochybné, ako aj s tým, čo je zjavne klamné. Teda nebudeme musieť o všetkom jednotlivo uvažovať, to by bola nekonečná práca.²

Mediátor by mal aplikovať metodickú skepsu ako analytický nástroj, ktorý vedie k overovaniu všetkých tvrdení prostredníctvom kritickej reflexie. Tento prístup umožňuje elimináciu nejasností a predsudkov tým, že sa spochybňujú neoverené predpoklady a subjektívne domnienky. Takáto analytická prax napomáha odhaľovať logické nezrovnalosti v argumentácii a podporuje proces dosahovania konsenzu na základe overiteľných a racionálnych základov. Vytvára sa tak priestor pre čo najobjektívnejšie hodnotenie situácie, čím sa zvyšuje šanca na dosiahnutie efektívneho a spravodlivého riešenia konfliktu.

V duchu Descartovej zásady jasnosti a zreteľnosti by každý argument v mediácii mal byť prezentovaný tak, aby bol jednoznačný a ľahko pochopiteľný všetkým zúčastneným stranám.

Výrazom jasný mám na mysli to, čo je prítomné a zjavné, priehľadné pozornej mysli [...] zreteľné je to, čo je také presné a odlišné od všetkých iných predmetov, že neobsahuje nič okrem toho, čo je jasné.³

1 Porov. KARABA, M.: *Základy epistemológie pre teológov*. Trnava : Dobrá kniha, 2025, s. 41, 71.

2 DESCARTES, R. Meditácie o prvej filozofii. In: HRUŠOVSKÝ, I.: *Antológia z diel filozofov: Novoveká racionalistická filozofia*. Bratislava : Epoque, 1970, s. 77.

3 DESCARTES, R.: *Princípy filozofie*. Praha : Filosofía, 1998, s. 47, 49.

Podľa tejto epistemologickej zásady je jasnosť podmienkou spoľahlivého poznania a zreteľnosť zabezpečuje odlíšenie pravdivého od nepravdivého. V mediácii má táto zásada praktický význam, pretože zabezpečuje to, že všetky strany konfliktu majú rovnaké porozumenie prezentovaných faktov a argumentov. Eliminuje sa tak riziko nedorozumení, ktoré môžu vzniknúť z nejasnej komunikácie. Jasne formulované myšlienky tiež uľahčujú identifikáciu jadra konfliktu a umožňujú systematickú analýzu problému, čo zvyšuje efektivitu celého mediačného procesu.

Základným predpokladom racionalistického prístupu pri riešení konfliktov je systematická dekompozícia problému a zachovanie logickej konzistencie počas celého mediačného procesu. Descartes navrhuje nasledujúci postup:

Po druhé, rozdeliť každú z otázok, ktorú by som preskúmaval na toľko častí, ako je to len možné a žiadúce, aby boli lepšie vyriešené. Po tretie vyvodzovať v náležitom poradí svoje myšlienky, počínajúc najjednoduchšími a najľahšie poznateľnými predmetmi, postupne stúpajúc akoby zo stupňa na stupeň až ku znalosti toho najzložitejšieho...⁴

Takýto prístup umožňuje lepšie pochopiť jednotlivé aspekty sporu a identifikáciu konkrétnych bodov napätia, ktoré bránia dosiahnutiu dohody. S týmto procesom úzko súvisí aj princíp logickej konzistencie, ktorý zabezpečuje, že každý krok riešenia vychádza z premyslených racionálnych argumentov a že medzi jednotlivými časťami analýzy nevznikajú protirečenia. V rámci mediácie tento prístup znamená, že mediátor dbá na súlad medzi postupnými fázami riešenia konfliktu a zabezpečuje, aby navrhované riešenia neboli vo vzájomnom rozpore.

Rovnako aj požiadavka zachovania logickej konzistencie sa vyžaduje nielen pre transparentnosť celého procesu, ale aj dôveryhodnosť mediátora v očiach účastníkov. Umožňuje tak systematicky budovať argumentačný základ, ktorý je nielen racionálne udržateľný, ale aj prakticky aplikovateľný pri riešení zložitých konfliktov. V konečnom dôsledku zvyšuje efektivitu mediačného procesu tým, že pomáha stranám sústrediť sa na racionálne analyzovateľné aspekty sporu a eliminovať emocionálne skreslenia, ktoré môžu narušovať objektívne rozhodovanie.

Racionalistický prístup rovnako zdôrazňuje dôležitosť neutrality a objektivity mediátora, ktorý sa snaží udržať proces v logickom rámci a minimalizovať emocionálne výkyvy. Z tohto pohľadu je neutralita mediátora viac než len psychologická dispozícia. Ide o metodologický imperatív, ktorý vyplýva z racionalistického presvedčenia o univerzalite rozumu. Mediátor by mal, podobne ako filozof, podrobiť každý aspekt konfliktu racionálnej analýze, vyhýbať sa emotívnym súdom a nechať sa viesť ideálom objektívnej pravdy. Takto chápaná nestrannosť je epistemologickou nevyhnutnosťou pre zabezpečenie spravodlivého a efektívneho riešenia konfliktu. Na druhej strane sa u iných

4 DESCARTES, R.: *Rozprava o metodě*. Praha : Svoboda, 1992, s. 17

racionalistov – napr. u Spinozu, stretneme s videním sveta ako súhrnu nevyhnutných súvislostí, kde každý jav podlieha deterministickým zákonom prírody.

V prírode neexistuje nič náhodné, ale všetko je prirodzenosťou Boha nevyhnutne determinované na určitý modus existencie a pôsobenia. [...] V mysli nie je nijaká absolútna čiže slobodná vôľa, ale na to, aby chcela to či ono, je determinovaná príčinou, ktorá je takisto determinovaná inou príčinou, táto opäť inou a tak donekonečna.⁵

V kontexte mediácie tento princíp znamená, že mediátor by mal chápať motivácie a emócie strán ako prirodzené prejavy ľudskej existencie. Neutralita mediátora tak neznamená emocionálnu indiferentnosť, ale hlboké porozumenie zákonitostiam ľudskej psychológie a spoločenských interakcií. Ide o objektivitu, ktorá spočíva v schopnosti vidieť konflikty v širšom nepersonalizovanom kontexte a hľadať riešenia, ktoré reflektujú všeobecnú spravodlivosť a spoločné dobro. Zo zmienených aspektov možno v rámci procesu mediácie identifikovať nasledujúce tézy prevzaté z racionalistickej paradigmy:⁶

- Metodická skepsa ako základný nástroj analýzy. Mediátor by mal skúmať všetky tvrdenia kritickým pohľadom, aby sa overila ich pravdivosť a eliminovali sa nejasnosti.
- Dôraz na jasnosť a zreteľnosť myšlienok. Každý argument by mal byť formulovaný tak, aby bol zrozumiteľný všetkým stranám, čím sa minimalizujú nedorozumenia.
- Systematické rozdelenie problémov. V súlade s Descartovou metódou je užitočné rozčleniť konflikt na menšie časti a postupne riešiť jednotlivé aspekty.
- Logická konzistencia ako princíp rozhodovania. Racionalizmus podporuje uplatňovanie logických postupov pri hľadaní riešenia konfliktov.
- Neutralita a objektivita mediátora. Mediátor by mal zostať nezaujatý a snažiť sa o čo najvyššiu mieru objektivity, aby bola zabezpečená spravodlivosť celého mediačného procesu.

Hoci racionalizmus ponúka viaceré cenné epistemologické nástroje pre mediáciu, jeho uplatnenie v praxi riešenia konfliktov naráža aj na viacero závažných limitov. Tieto limity vyplývajú najmä z ontologických a antropologických predpokladov racionalizmu, ktoré môžu byť v rozpore so samotnou povahou mediačného procesu. Ako jeden z hlavných problémov racionalistického prístupu sa javí jeho tendencia marginalizovať alebo redukovať subjektívne a emocionálne dimenzie ľudskej skúsenosti. Ako sme ukázali, racionalizmus, najmä v jeho karteziánskej podobe, stavia poznanie na oddelení subjektu a objektu, kde subjekt je chápaný ako „mysliaca vec“ (*res cogitans*), ktorá má pristupovať k svetu s odstupom a bez vplyvu afektov. V mediačnom kontexte

⁵ SPINOZA, B.: *Etika*. Bratislava : Pravda, 1986, s. 80, 149.

⁶ Porov. BONJOUR, L.: *Epistemology: Classic Problems and Contemporary Responses*. New York : Rowman & Littlefield Publishers, 2010, s. 21 – 22.

však emócie a subjektívne perspektívy strán tvoria podstatnú časť konfliktu. Úsilie o ich potlačenie alebo racionálnu neutralizáciu môže viesť k ich potlačeniu namiesto integrácie do procesu. Emócie ako hnev, sklamanie či strach nemožno teda vnímať iba ako prekážky objektivity, pretože zároveň nesú informáciu o hodnotách, ktoré sú pre zúčastnené strany dôležité. Mediácia, ktorá by sa snažila striktne riadiť racionalistickou paradigmou, by mohla tieto emócie považovať za iracionálne prekážky, čím by oslabilu svoju schopnosť skutočne porozumieť podstate sporu.

Racionalizmus predpokladá, že ľudský rozum má univerzálnu platnosť a je schopný viesť ku konsenzuálnemu poznaniu nezávisle od konkrétneho sociálneho či kultúrneho kontextu. Tento predpoklad je problematický najmä v interkultúrnych alebo hodnotovo pluralitných mediáciách, kde sa ukazuje, že spôsob uvažovania a kategorizácie reality je medzi rôznymi skupinami odlišný. Mediátor, ktorý by sa spoliehal výlučne na logicko-analytické nástroje, by mohol prehliadnuť dôležité významové nuansy alebo neverbálne aspekty komunikácie, ktoré sú často kľúčové pre porozumenie. Prílišné uplatňovanie racionalistického univerzalizmu by mohlo viesť k preferencii jedného komunikačného modelu na úkor iných modelov, čím by sa celý proces stal asymetrickým.⁷

Aj ďalší implicitný racionalistický predpoklad, že jednotlivci sú schopní nezávisle a racionálne analyzovať situáciu a konať v súlade so závermi svojho rozumu, často nezodpovedá skutočnosti najmä v prípade konfliktov, ktoré sú charakterizované psychologickými zraneniami, nerovnováhou síl alebo komunikačnými asymetriami. Ľudia vstupujú do mediácie s rôznou mierou schopnosti reflektovať vlastné postoje, identifikovať svoje potreby a porozumieť perspektíve druhej strany.⁸ Racionalistický ideál autonómneho subjektu tak nereflektuje zraniteľnosť a vzťahovú povahu ľudskej bytosti, čo môže viesť k preceňovaniu schopnosti strán dospieť k racionálnej dohode bez ďalšej podpory.

1.2 Empirické princípy v mediácii

Empirizmus predstavuje jeden z hlavných smerov v epistemológii, ktorý kladie dôraz na skúsenosť ako základný zdroj poznania. Táto filozofická tradícia sa vo svojej novovekej podobe sformovala ako reakcia na racionalizmus a jeho presvedčenie o „nadradenosti“ rozumu. Empirici tvrdia, že základ nášho poznania pochádza zo zmyslového vnímania a skúsenostnej interakcie so svetom. Tento prístup formoval nielen filozofiu, ale aj modernú vedu, ktorá stavia na pozorovaní, experimentoch a induktívnom uvažovaní. V tejto súvislosti sa mediácia stáva priestorom, kde sú skúsenosti účastníkov kľúčové na pochopenie konfliktu a hľadanie riešenia.

7 Porov. INMAN, M. et al.: Cultural Influences on Mediation in International Crises. In: *The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 58, No. 4 (June 2014), s. 685 – 712.

8 Porov. HOLÁ, L. a kol.: *Mediace v teorii a praxi*. Praha : Grada Publishing, 2011, s. 26 – 31.

Empirická filozofia Johna Locka predstavuje fundamentálny rámec pre chápanie poznania ako výsledku skúsenosti. Locke tvrdí, že ľudská myseľ je pri narodení nepopísanou doskou (*tabula rasa*) a všetky idey pochádzajú zo skúsenosti alebo následnej reflexie pojmov získaných zo skúsenosti. Tento princíp má významné implikácie ako pre teóriu, tak aj prax mediácie. Každý účastník mediačného procesu totiž interpretuje konflikt na základe svojich subjektívnych skúseností, čo ovplyvňuje ich očakávania, reakcie a preferencie.

Predmety našich zmyslov vyvolávajú v našej mysli osobitné idey, či si to želáme, alebo nie, a činnosť našej mysle zanecháva o nich aspoň nejaký hmlistý obraz. [...] Keď sa tieto jednoduché idey ponúkajú mysli, rozum ich nemôže odmietnuť ani zmeniť, a keď sú vyvolané, nemôže ich zničiť a utvoriť nové, tak isto ako zrkadlo nemôže odmietnuť a zmeniť obraz alebo idey, ktoré vyvolávajú predmety pred ním. Pretože telesá, ktoré nás obklopujú, rozmanite pôsobia na naše orgány, myseľ je nútená prijímať vnemy a nemôže sa vyhnúť prijatiu tých ideí, ktoré s nimi súvisia.⁹

Úlohou mediátora je vytvoriť priestor, ktorý umožňuje tieto individuálne skúsenosti zohľadniť a rešpektovať. Znamená to, že každá strana vstupuje do sporu s „vlastnou pravdou“, ktorá vyplýva z jej subjektívneho vnímania reality. Mediátor musí pracovať s týmito rôznymi skúsenostnými základmi, uznať ich legitímnosť a usilovať sa o sprostredkovanie vzájomného porozumenia medzi stranami. Takéto chápanie sa môže oprieť aj o Berkeleyho základný princíp „*esse est percipi*“ (byť znamená byť vnímaný), ktorý znamená, že existencia objektov je neoddeliteľne spojená s ich vnímaním. Inak povedané, objekty existujú len vtedy, keď sú vnímané nejakým duchom alebo myslou. V kontexte mediácie nám tento princíp ukazuje, že každá strana konfliktu vníma realitu subjektívne na základe svojich vlastných skúseností a percepcií. Preto je nevyhnutné, aby mediátor uznal a rešpektoval tieto individuálne vnímania, keďže formujú chápanie a postoje účastníkov konfliktu.

Farba, tvar, pohyb, rozloha a podobne, ak ich považujeme za vnemy v mysli, sú dokonale známe, pretože v nich niet ničoho, čo by sme nevnímali. Ale ak ich považujeme za znaky alebo obrazy, vzťahujúce sa na veci alebo pravzory, existujúce mimo mysle, vtedy celkom upadáme do skepticizmu.¹⁰

Keďže, podľa Berkeleyho, je existencia objektov viazaná na ich vnímanie, komunikácia medzi stranami v konflikte sa stáva nástrojom, prostredníctvom ktorého môžu účastníci zdieľať svoje percepcie a tým „oživiť“ svoje skúsenosti v mysli druhých. Mediátor by mal facilitovať tento proces zdieľania, aby každá strana mohla pochopiť perspektívu tej druhej, čo môže viesť k em-

9 LOCKE, J.: Rozprava o ľudskom rozume. In: HRUŠOVSKÝ, I. a kol.: *Antológia z diel filozofov: Novoveká empirická a osvietená filozofia*. Bratislava : VPL, 1967, s. 66 – 67.

10 BERKELEY, G.: O základoch ľudského poznania. In: HRUŠOVSKÝ, I. a kol.: *Antológia z diel filozofov. Novoveká empirická a osvietená filozofia*. Bratislava : VPL, 1967, s. 147.

patickejšiemu a efektívnejšiemu riešeniu konfliktu. Zároveň sa v tomto svetle ukazuje úloha mediátora ako vnímajúceho subjektu, ktorý aktívne počúva a vníma perspektívy oboch strán. Týmto spôsobom mediátor nielenže uznáva existenciu subjektívnych realít účastníkov, ale tiež im poskytuje platformu, na ktorej môžu byť tieto reality vyjadrené a pochopené.

Aj podľa Huma sú všetky naše myšlienky a rozhodnutia odvodené zo skúseností. Rozum nie je zdrojom morálnych rozhodnutí, ale skôr prostriedkom, ktorý nám umožňuje spracovať a usporiadať poznatky, získané skúsenosťou. V mediácii tento princíp naznačuje, že praktické riešenia by mali byť formované reálnymi skúsenosťami účastníkov a ich spoločenskými kontextmi. Mediátor by mal rozpoznať, že konflikt vzniká z konkrétnych skúseností a sociálnych interakcií účastníkov.

Všetky percepce lidské mysle sa rozdeľujú na dva odlišné druhy, ktoré budeme nazývať dojmami a ideami. Rozdiel medzi nimi spočíva v stupni sily a živosti, s ktorou zasahujú myseľ a prenikajú do nášho myslenia alebo vedomia. [...] Stále združenie podobajúcich sa perpcií presvedčivo dokazuje, že jedny sú príčinou druhých, a táto prednosť dojmov rovnako platne dokazuje, že naše dojmy sú príčinami našich ideí, a nie naopak, že by naše idey boli príčinou dojmov.¹¹

Tento princíp naznačuje, že účastníci konfliktu často konajú na základe naučených vzorcov správania. Mediátor by mal tieto vzorce identifikovať a podporiť také riešenia, ktoré budú reflektovať skutočné potreby a zvyklosti strán.

V tom istom diele Hume tvrdí, že ľudské rozhodovanie je vo svojej podstate emocionálne. Rozum slúži len ako nástroj, ktorý pomáha naplňovať ciele a túžby, ktoré sú určené emocionálnymi impulzmi. V kontexte mediácie to znamená, že emócie účastníkov sú legitímnym a nevyhnutným prvkom riešenia konfliktu. Mediátor by mal byť schopný rozpoznať a rešpektovať emocionálne prežívanie účastníkov, pretože práve tieto pocity môžu byť kľúčové pri hľadaní udržateľného a spravodlivého riešenia. Hume navyše zdôrazňuje, že morálne rozhodnutia vychádzajú z emocionálnych reakcií, a nie z racionálnych analýz. V mediácii je preto dôležité vytvoriť prostredie, ktoré umožňuje účastníkom otvorene vyjadriť svoje emócie.

Empirické overovanie riešení možno tiež označiť za jeden z kľúčových princípov v mediácii. Navrhované riešenia konfliktov by preto mali byť založené na konkrétnych skúsenostiach a overiteľných údajoch. Mediátor by mal podporovať strany v hľadaní praktických a realistických riešení, ktoré je možné empiricky overiť a ktoré vychádzajú z reálnych skúseností účastníkov. Takýto empirický prístup zvyšuje pravdepodobnosť úspešného a trvalého vyriešenia konfliktu, pretože riešenia sú testované a prispôbené konkrétnym podmienkam a potrebám zúčastnených strán.

11 HUME, D.: *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1. Rozum*. Praha : Togga, 2015, s. 67, 71.

Ďalšou z epistemologického hľadiska nevyhnutnou vlastnosťou v mediácii je flexibilita, pretože poznanie je v princípe dynamickou entitou. Táto tradícia zdôrazňuje, že naše poznanie sa neustále formuje prostredníctvom skúseností, ktoré zbierame v priebehu života. Každý nový podnet, každá interakcia alebo zmyslový vnem môže ovplyvniť a modifikovať naše chápanie reality. V kontexte mediácie to znamená, že žiadne riešenie by nemalo byť považované za definitívne alebo nezmeniteľné, pretože realita konfliktu je ovplyvňovaná novými skúsenosťami a dynamickými procesmi. Z tohto hľadiska je nevyhnutné, aby mediátor pristupoval k riešeniu konfliktov s vedomím, že poznanie účastníkov je výsledkom ich predchádzajúcich skúseností. Tieto skúsenosti formujú ich očakávania a predpoklady, ktoré sa môžu ukázať ako nepresné alebo neúčinné v aktuálnom kontexte. Preto je potrebné neustále prehodnocovať zaužívané vzorce a byť pripravený ich prispôbiť, ak sa ukáže, že nevedú k efektívnemu riešeniu. Z analyzovaných aspektov empirickej filozofie možno pre mediáciu odvodiť nasledujúce tézy:

- Subjektívna skúsenosť ako základ interpretácie konfliktu. Každý účastník mediácie vníma konflikt cez vlastnú subjektívnu skúsenosť, ktorá ovplyvňuje jeho reakcie, postoje a očakávania. Mediátor vychádza z toho, že každá strana vstupuje do konfliktu s vlastným pohľadom na realitu. Úlohou mediátora je vytvoriť priestor, kde môžu byť tieto subjektívne skúsenosti rešpektované a reflektované.¹²
- Emócie sú neoddeliteľnou súčasťou rozhodovacieho procesu. Podľa empirizmu nie je proces poznávania čisto racionálny, ale je ovplyvnený aj emóciami a zvyklosťami. Mediátor by mal rešpektovať emocionálne prežívanie účastníkov, pretože emócie hrajú kľúčovú úlohu v rozhodovaní. Vytvorenie bezpečného priestoru na vyjadrenie emócií je nevyhnutné pre nájdenie trvalo udržateľného riešenia.
- Empirické overovanie ako základ realistických riešení. Empirizmus kladie dôraz na skúsenosť a overiteľné fakty ako základ poznania. Riešenia navrhnuté v mediácii by nemali byť abstraktné alebo teoretické, ale mali by byť založené na konkrétnych skúsenostiach a potrebách účastníkov. Mediátor by mal podporovať navrhovanie praktických riešení, ktoré sa dá empiricky overiť v reálnych podmienkach. Tieto riešenia by mali reflektovať skutočné potreby a záujmy strán konfliktu.
- Flexibilita poznania ako nevyhnutná podmienka úspešnej mediácie. Empirizmus chápe poznanie ako dynamický proces, ktorý sa neustále vyvíja na základe nových skúseností. Závery, ktoré boli platné v minulosti, nemusia byť vhodné pre nové situácie. Mediátor by mal byť pripravený prispôbiť svoju stratégiu v priebehu mediačného procesu podľa nových informácií a zistení. Riešenia by mali byť flexibilné a otvorené zmenám podľa aktuálneho vývoja konfliktu.

12 Porov. HOLÁ, L.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 19 – 21.

Podobne, ako tomu bolo v predchádzajúcom prípade, možno aj pri aplikácii empirických princípov na mediáciu identifikovať niekoľko slabých a problematických miest. Tieto problémy súvisia najmä s inherentnými limitami empirizmu a s charakterom samotného mediačného procesu. Empirizmus stavia poznanie na zmyslových dojmoch a skúsenostiach. To však môže viesť k reduktivismu, v ktorom sú významy, hodnoty či symbolické obsahy zúžené na „dáta“ bez ohľadu na ich subjektívny či kontextuálny význam. V procese mediácie to môže spôsobovať problém najmä vtedy, keď sa dôležité emocionálne alebo hodnotové aspekty konfliktu nedajú plne zachytiť empirickou analýzou.¹³ Rovnako aj snaha empirickej metódy o objektívne, intersubjektívne, testovateľné a všeobecne platné poznatky sa môže stať zdrojom problémov. V mediácii je totiž každý konflikt jedinečný, zakorenený v konkrétnych vzťahoch, kultúre, histórii a emocionálnej dynamike. Príliš striktná snaha o aplikáciu iba „empiricky overených postupov“ môže viesť k ignorovaniu kontextu a významne znížiť efektívnosť celého procesu. Spomeňme aj skutočnosť, že aj keď empirizmus priznáva emóciám dôležitú úlohu (napr. v Humovej koncepcii), vo vedeckej praxi sú emócie často považované za „subjektívny šum“, ktorý je potrebné eliminovať. V mediácii sú však emócie nositeľmi významov a hodnotových postojov, bez ktorých sa k porozumeniu nedá dopracovať.¹⁴

2 Kantovská syntéza: apriórne princípy v mediácii

Descartov pokus zachrániť racionalizmus pred kritikou skepticizmu nie je dnes považovaný za úspešný. Ale toto jeho zlyhanie neznamenalo koniec racionalizmu. Racionalizmus pretrval najmä preto, že zlyhala aj alternatívna teória poznania – empirizmus, a to najmä v snahe vysvetliť matematické poznanie. Aj toto bol jeden z motívov Immanuela Kanta, ktorý svojím dielom založil novú epochu filozofického myslenia. Pokúsil sa kriticky prekonať oba dominujúce prúdy myslenia 17. a 18. storočia a priviesť ich k vyššej jednote. Dosiahol tak na nové problémové roviny myslenia – stupne transcendentálnej reflexie predchádzajúcich podmienok možnosti akéhokoľvek poznania. Práve Kantova snaha vytvoriť syntézu medzi racionalizmom a empirizmom ponúka jedinečný rámec na pochopenie poznania a jeho aplikácie v praxi, vrátane mediácie.

¹³ Takúto empirickú redukciu významu kritizuje napr. Hans-Georg Gadamer, ktorý poukazuje na to, že pravda nie je iba vecou metodického overenia faktov, ale odhaľuje sa aj cez umeleckú a historickú skúsenosť. Odmietá preto pozitivistický model vedy, ktorý poznanie zužuje na merateľné fakty, a tým eliminuje dimenzie významu a zmyslu. Porov. GADAMER, H. G.: *Pravda a metoda. Nárys filozofickej hermeneutiky*. Praha : Triáda, 2010.

¹⁴ Porov. DAMASIO, A. R.: *Descartes' Error: Emotion, Reason and the Human Brain*. New York : Avon Books, 1995.

2.1 Transcendentálna logika

Kant vo svojom diele *Kritika čistého rozumu* postuluje, že poznanie vzniká interakciou medzi zmyslovou skúsenosťou a umovými kategóriami, ktoré sú apriórne. Existujú teda formy poznania, ktoré predchádzajú každej skúsenosti a umožňujú ju usporiadať. Poznanie nevzniká len ako pasívne prijímanie zmyslových podnetov, ako tvrdili empirici, ani nie je výsledkom čisto racionálnych konštrukcií, ako predpokladali racionalisti. Zmyslové dáta bez aktívnej štrukturalizácie umom sú nevyužiteľné, kým čisté myšlienky bez ukotvenia v skúsenosti zostávajú bez významu.

Naše poznanie pramení z dvoch základných zdrojov mysle. Prvý z nich je prijímanie predstáv (receptivita dojmov), druhý schopnosť poznávať prostredníctvom týchto predstáv predmet (spontánnosť pojmov). Prvým je nám predmet *daný*, druhým je *myslený* vo vzťahu k tejto predstave (ako číremu určeniu mysle). Nazeranie a pojmy tvoria teda elementy všetkého nášho poznania, takže poznaním nemôžu byť ani pojmy bez nazerania, ktoré by im istým spôsobom zodpovedalo, ani nazeranie bez pojmov.¹⁵

V mediácii zohráva tento princíp zásadný význam. Každý účastník konfliktu vníma realitu prostredníctvom svojich subjektívnych skúseností, ktoré sú špecifické pre jeho osobnú a spoločenskú situáciu. Tieto skúsenosti tvoria obsah konfliktu – jeho konkrétne prejavy a emocionálne reakcie. Na druhej strane samotná skúsenosť účastníkov nestačí na dosiahnutie riešenia, ktoré by bolo spravodlivé a univerzálne prijateľné. Je potrebné aplikovať univerzálne princípy rozumu, ktoré zabezpečujú nestrannosť, rovnováhu a etickú konzistentnosť celého procesu. Mediátor tu vystupuje ako facilitátor, ktorý využíva tieto apriórne kategórie na usporiadanie subjektívnych skúseností strán do koherentného a spravodlivého rámca.¹⁶ Táto metodologická štruktúra umožňuje zabezpečiť, aby boli všetky skúsenosti účastníkov konfliktu zohľadnené objektívnym spôsobom.

2.2 Praktický rozum a autonómia v mediácii

Immanuel Kant vo svojom diele *Základy metafyziky mravov* rozvíja základné princípy morálnej filozofie, ktoré sú neoddeliteľne spojené s jeho chápaním autonómie vôle a morálneho zákona. Kant tu zavádza slávny pojem kategorického imperatívu, ktorý predstavuje základné morálne pravidlo:

¹⁵ KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*. Bratislava : Pravda, 1979, s. 96.

¹⁶ Porov. MUSGRAVE, A: *Common Sense, Science and Scepticism*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993, s. 218 – 219.

...konaj iba podľa tej maximy, od ktorej zároveň môžeš chcieť, aby sa stala všeobecným zákonom. [...] Rozumné bytosti totiž všetky podliehajú zákonu, že ani jedna z nich nikdy nemá ani sama so sebou, ani s nijakou inou zaobchádzať iba ako s prostriedkom, ale vždy zároveň ako s účelom samým osebe.¹⁷

Kategorický imperatív ako základný princíp Kantovej etiky má zásadný význam aj pre mediáciu, pretože kladie dôraz na univerzálnosť, nestrannosť a morálnu rovnosť všetkých účastníkov a javí sa ako vhodný filozofický rámec pre mediačnú prax. Podľa Kantovho chápania by mediátor mal pristupovať ku každému rozhodnutiu tak, aby dané rozhodnutie mohlo byť uplatnené ako univerzálny zákon, teda spravodlivé a aplikovateľné na všetkých účastníkov. Mediátor, ktorý si osvojí tieto princípy, dokáže viesť proces zmierenia tak, aby bol spravodlivý, transparentný a v súlade s univerzálnymi etickými normami. Kategorický imperatív tak vplýva na proces mediácie nasledujúcimi spôsobmi:

- Môže pôsobiť ako morálny kompas mediátora, zabezpečujúci jeho nestrannosť a objektivitu v rozhodovaní, transparentnosť a spravodlivosť v procese mediácie a rešpektovanie autonómie a dôstojnosti všetkých zúčastnených strán.
- Formulácia kategorického imperatívu, zameraná na dôstojnosť človeka, vedie mediátora ku rešpektovaniu potrieb, hodnôt a individuality zúčastnených. Výsledkom je zabezpečenie rovnakého priestoru pre vyjadrenie každej strany, ochrana slabšej strany pred manipuláciou alebo násilným nátlakom, a snaha o riešenia, ktoré reflektujú dôstojnosť všetkých účastníkov.
- Keďže Kantov prístup zdôrazňuje autonómiu subjektu, teda schopnosť konať podľa vlastného rozumu a morálnych princípov, v mediácii to znamená podporu autonómneho rozhodovania zúčastnených. Dôsledkom toho je motivácia konfliktných strán pre zodpovedné rozhodovanie, minimalizácia donucovacích prostriedkov, zachovanie dobrovoľnosti a nachádzanie takých riešení, ktoré vychádzajú z vôle samotných účastníkov a sú preto udržateľné.
- Kategorický imperatív môže poskytnúť návod pri rozhodovaní mediátora v dilematických situáciách, ako sú napr. konflikt medzi nestrannosťou a nutnosťou, zasiahnuť v prípade neetického správania sa jednej strany alebo voľba medzi zachovaním dôvernosti a povinnosťou informovať o možnom nebezpečenstve.

Autonómia vôle je v Kantovej morálnej filozofii kľúčovým pojmom. Podľa nej človek nie je podriadený vonkajším určujúcim faktorom, ale koná na základe vlastného rozumu a morálneho zákona, ktorý si sám určuje. Autonómia, ako schopnosť konať podľa princípov, ktoré vychádzajú z rozumu a môžu byť univerzálné platné, je základom pre pochopenie etickej zodpovednosti jednotlivca v rámci mediácie.

17 KANT, I.: *Základy metafyziky mravov*. Bratislava : Kalligram, 2004, s. 48, 62.

2.3 Limity Kantovej filozofie v kontexte mediácie

Hoci Kantova filozofia ponúka množstvo inšpiratívnych prvkov pre mediáciu, existujú aj určité napätia a limity, ktoré je vhodné pomenovať. Kantova formálna etika je niekedy vnímaná ako príliš rigidná, pretože kladie dôraz na univerzálne pravidlá bez ohľadu na konkrétny kontext. V mediácii však zohráva veľkú úlohu citlivosť na kontext, situáciu a rôzne nuansy. Kantov formalizmus tak môže byť nedostatočný pri riešení komplexných konfliktov. Aj Kantovo dichotomické rozdelenie rozumu a citu môže byť pre potreby mediácie príliš zúžené.¹⁸ Mediácia totiž pracuje intenzívne s emocionálnymi procesmi, ktoré Kant často redukuje ako neprimerané zdroje morálneho rozhodovania. Z pohľadu dnešnej psychológie aj filozofie však emócie zohrávajú konštitutívnu úlohu pri utváraní medziľudských vzťahov a identity, čo Kantova etika dostatočne nereflektuje. Okrem toho Kantova koncepcia predpokladá racionálny subjekt, schopný autonómneho rozhodovania sa. V praxi mediácie sa však nezmieňuje stretávanie s účastníkmi, ktorí sú v dôsledku traumy, manipulácie či nerovnosti obmedzení vo svojej autonómii. Tu sa ako vhodné javí doplniť Kantovu normatívnu predstavu o realistickú antropologickú dimenziu, ktorá berie do úvahy zraniteľnosť a nerovné šance subjektov.

Kantova filozofia poskytuje hlboký teoretický základ pre mediáciu ako spravodlivý a morálne vedený proces. Kategorický imperatív ponúka univerzálny rámec, ktorý zabezpečuje, že rozhodnutia, prijaté počas mediácie, sú spravodlivé, nestranné a morálne legitímne. V kontexte mediácie Kantova filozofia zdôrazňuje potrebu rešpektovať autonómiu účastníkov a hľadať riešenia, ktoré sú v súlade s univerzálnymi morálnymi princípmi. Tento prístup zaisťuje, že mediácia sa stáva nielen nástrojom riešenia konfliktov, ale aj etickým procesom, usilujúcim sa o spravodlivý a trvalo udržateľný mier, medzi zúčastnenými stranami.

Záver: Epistemické napätie ako tvorivý priestor porozumenia

Mediácia, vnímaná len ako technika vyjednávania či komunikačný nástroj, stráca svoj najhlbší potenciál – byť miestom, kde sa stretávajú nielen záujmy, ale aj rôzne koncepcie pravdy, poznania a ľudskej skúsenosti. Analýza epistemologických východísk racionalizmu, empirizmu a Kantovej syntézy ukazuje, že mediácia nie je len praktickou činnosťou, ale aj subtílnou filozofickou prácou s ľudským chápaním sveta – jeho bohatosťou a rozmanitosťou, ale aj neistotou a problematickosťou.

¹⁸ Porov. KARABA, M.: *Úvod do dejín novovekej filozofie*. Trnava : Dobrá kniha, 2015, s. 168 – 180.

Racionalistický dôraz na jasnosť, logickú konzistentnosť a nestrannosť pomáha udržať mediáciu v intelektuálnom rámci, ktorý podporuje dôveru a zrozumiteľnosť. Empirická skúsenosť zase ukazuje, že bez kontaktu s konkrétnymi emóciami, príbehmi a „telesnosťou“ situácie zostáva každá idea len schémou bez života. Kantova filozofia, ktorá sa usiluje o syntézu týchto dvoch tradícií, nám ponúka viac než len kompromis – poskytuje transcendentálny rámec, v ktorom subjektívne a objektívne, vnútorné a vonkajšie, cit a rozum môžu vstúpiť do dialógu. Kantovská perspektíva mediátora ako subjektu, ktorý pracuje s apriórными kategóriami, a zároveň rešpektuje individuálne skúsenosti, ukazuje, že zmierovanie je viac než technika – je to akt formovania poriadku v priestore pluralitného vnímania reality. Mediátor sa stáva nielen facilitátorom komunikácie, ale aj sprievodcom v priestore, kde sa rodí spoločné pochopenie – nie ako výmena informácií, ale ako syntéza perspektív.

Mediácia je tak miestom, kde sa filozofia stáva živou – nie ako systém poučiek, ale ako praktická múdrosť, ktorá pomáha ľuďom orientovať sa vo vlastnej skutočnosti a v skutočnosti druhého. Ak mediácia dokáže integrovať silu racionalistickej jasnosti, plastickej empirickej skúsenosti a kantovskú syntézu rozumu a vôle, môže sa stať nielen efektívnym nástrojom riešenia konfliktov, ale aj priestorom pre rast porozumenia, slobody a etickej zodpovednosti. A v tom spočíva jej skutočný epistemický a humanistický potenciál.

Literatúra

- BERKELEY, G.: O základoch ľudského poznania. In: HRUŠOVSKÝ, I. a kol.: *Antológia z diel filozofov. Novoveká empirická a osvietenská filozofia*. Bratislava : VPL, 1967.
- BONJOUR, L.: *Epistemology: Classic Problems and Contemporary Responses*. New York : Rowman & Littlefield Publishers, 2010.
- DAMASIO, A. R.: *Descartes' Error: Emotion, Reason and the Human Brain*. New York : Avon Books, 1995.
- DESCARTES, R. Meditácie o prvej filozofii. In: HRUŠOVSKÝ, I.: *Antológia z diel filozofov: Novoveká racionalistická filozofia*. Bratislava : EPOCH, 1970.
- DESCARTES, R.: *Princípy filozofie*. Praha : Filosofia, 1998.
- DESCARTES, R.: *Rozprava o metodě*. Praha : Svoboda, 1992.
- GADAMER, H. G.: *Pravda a metoda. Nárys filosofické hermeneutiky*. Praha : Triáda, 2010.
- HOLÁ, L.: *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha : Grada Publishing, 2013.
- HOLÁ, L. a kol.: *Mediace v teorii a praxi*. Praha : Grada Publishing, 2011.
- HUME, D.: *Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1. Rozum*. Praha : Togga, 2015.
- INMAN, M. et al.: Cultural Influences on Mediation in International Crises. In: *The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 58, No. 4 (June 2014), s. 685 – 712.
- KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*. Bratislava : Pravda, 1979.

- KANT, I.: *Základy metafyziky mravov*. Bratislava : Kalligram, 2004.
- KARABA, M.: *Úvod do dejín novovekej filozofie*. Trnava : Dobrá kniha, 2015.
- KARABA, M.: *Základy epistemológie pre teológov*. Trnava : Dobrá kniha, 2025.
- LOCKE, J.: Rozprava o ľudskom rozume. In: HRUŠOVSKÝ, I. a kol.: *Antológia z diel filozofov: Novoveká empirická a osvietenská filozofia*. Bratislava : VPL, 1967.
- MUSGRAVE, A: *Common Sense, Science and Scepticism*. Cambridge : Cambridge University Press, 1993.
- SPINOZA, B.: *Etika*. Bratislava : Pravda, 1986.

prof. PhDr. Miroslav Karaba, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P.O.BOX 173
814 99 Bratislava
e-mail: miroslav.karaba@truni.sk